

2011

Nr: 4

BUDKAFLE

FÖR

HÅBO KULTUR- OCH HEMBYGDSFÖRENING

Museets öppettider:

Lördag-söndag under juni-augusti kl.11.00-15.00

Grupper hela året. Ring 0171/54595 för bokning

Styrelsen informerar	sidan 2
Medlemsmöte 10 september	sidan 2
Wrangel	sidan 3
Öl-kultur	sidan 4
Från koja till slott	sidan 5
Mediagruppen	sidan 6
Torpinventeringen	sidan 6
Odlingskunskap för skolelever vid Fridegårdsmuseet	sidan 7
Släktforskning	sidan 8
Styrelsemedlemmar mm	sidan 8

Styrelsen hälsar alla medlemmar till en spännande höst med stora frågor som måste lösas. Vi ser fram emot en arbetsam och rolig höst .

- Torpinventeringen fortsätter med oförminskad kraft, är och kommer att vara en stor uppgift som kommer att ta en hel del tid i anspråk.
- Släktforskningen kommer att börja torsdagen 8 september kl.19.00 och fortsätta jämna veckor under hösten i föreningslokalen vid Knarrbacken.
- Fridegård- och statarmuseet (se nedan) .

Styrelsen

Medlemsmöte lördagen 10 september kl.10.00.

Du är varmt välkommen till höstens medlemsmöte vid Fridegårdsmuseet i Övergran. Vi träffas klockan 10.00.

Information om Kultur- och Hembygdsföreningens verksamhet under 2011 och i framtiden.

Torpinventerarna berättar om deras arbete, vad de står nu och vad som ska göras under året mm.

Släktforskarna berättar om sin verksamhet.

Du som inte har varit i museet ta möjligheten och få en ingående guidning av museet. Det är en resa i tid och rum om att vara statare före 1945. En statarbostad som den såg ut 1918-1919. Utöver detta visas Jan Fridegårds skrivarlya från Uppsala som finns i museet. En trappa upp finns det två utställningar och ett visningsrum där en DVD berättar om Jan Fridegårds liv från statarungen "Fride" till att bli en av Sveriges bästa arbetarförfattare.

Styrelsen vill ha svar på några frågor.

- Vad vill medlemmarna se för typ av program, utflykter och verksamhet?
- Hur och på vilket sätt Fridegård- och statarmuseets verksamhet ska bedrivas?
- Vilken organisation ska Fridegårdsmuseet ha?

Föreningen kommer att bjuda på något gått från grillen och något att dricka. För att vi ska kunna planera vill vi ha din anmälan att Du kommer.

Anmäl Dig till 0171-54595 eller på min mail hans_soderholm@bredband.net sista anmälningsdag 5 september.

Styrelsen

NÜRNBERG OCH AUGSBURG

Tysklands öga och öra – så kallades en gång NÜRNBERG. Yttrandet fälldes av Martin Luther under Nürnbergs storhetstid under 1400- och 1500-talen. Men även på 1600-talet var orden relevanta. Nürnberg var ett viktigt centrum för nyhetsförmedling. Till detta bidrog den fria riksstaden Nürnbergs centrala och samtidigt politiskt mycket ömtåliga ställning under trettioåriga kriget. Staden förde en neutralitetspolitik som balanserade mellan de protestantiska och katolska lägren och mellan stormaktsblocken.

Wrangels kontakter med Nürnberg var intensiva under 1640-talets senare hälft. Köpmän och agenter försedde honom med nyheter. Hans höga ställning som överbefälhavare över de svenska trupperna i Tyskland krävde en ståndsmässig privat hovmiljö, menade Wrangel. I Nürnberg köpte han lyxföremål, t.ex stadens specialitet graverade glas.

Wrangel och hans hustru förvärvade väldiga mängder silverföremål. Silvret köptes i Nürnberg men hade tillverkats i Sydtycklands centrum för konsthantverk AUGSBURG. Herrskapet Wrangel köpte tallrikar, knivar, gafflar, skedar, konfektskålar, kryddställ och mycket annat. Enbart vid ett tillfälle, 1647, erlades 5813 riksdaler för sådant silver. För den summan kunde man köpa 223 ridhästar.

Fredsförhandlingarna i Osnabrück och Münster ledde 1648 fram till Westfaliska freden. Men mycket återstod att förhandla om, ersättningskrav, truppernas hemförlovnings och annat. Förhandlingarna om detta fördes i Nürnberg 1649-1650. Under denna tid riktades Europas blickar mot Nürnberg. Här samlades representanter för de tre stormakterna, det kejserliga Tyskland, Frankrike och Sverige samt företrädare för otaliga tyska småstater. Under denna kongress roade man sig också furstligt på ett sätt som för tankarna till 1810-talets Wienkongress. Höjdpunkter var de stora festbanketterna, en sorts diplomatiska allkonstverk med många ingredienser, mat och dryck (mer än 600 rätter kunde förekomma), dikt och musik, teater och fyrverkeri. Dessa allkonstverk fröjdade alla våra fem sinnen, menade en av stadens diktare. Ljuvlig musik, dikter och sånger smekte örat, det doftade av luktvatten och rökelse, munnen fröjdades åt ljuvliga rätter och söta dryc-

ker, med händerna sökte man de bästa munsbitarna. Genom synen upplevde man de sinnrika skåderätterna, som inspirerade till goda samtal.

Wrangel deltog med liv och lust i Nürnberg-kongressen. Han var nu en europeisk berömdhet. Samtidigt var han en maktfaktor, särskilt under förhandlingarnas tidigare del. Då hade han ännu stora truppkoncentrationer under sitt befäl utanför staden. Han ordnade personligen magnifika banketter. Här hade han riklig användning för det från Augsburg förvärvade silvret. Vid en av hans fester kostade enbart maten 6000 riksdaler dvs motsvarande värdet av 230 ridhästar. Här fick Wrangel också tillfälle till en av sina favoritsysselsättningar: att ordna ståtliga festfyrverkerier.

I Nürnberg levde Wrangel i nära kontakt med stadens musiker, konstnärer och diktare. Men han mötte inte bara stadens egna förmågor. Kongressen lockade konstnärer från andra delar Europa och Wrangel lät t.ex nederländaren Anselm van Hulle måla ett praktfullt porträtt av grevinnan Wrangel med Nürnbergs rådhus i bakgrunden.

Rådhuset var scenen för den berömda svenska banketten i september 1649, då man serverades 600 rätter innan desserterna bars in, bl.a kanderade blommor, marsipan och frukt direkt från inburna fruktträd. Under festen spelade en femtiomannaorkester. Banketten avslutades med att värden, den blivande Karl X Gustav, och hans vän Wrangel lekte vilt skjutande musketörer. Därefter lämnade man lokalen i ”i god ordning”, om vi får tro de samtida reportagen.

Astrologin hade vid denna tid en stark ställning i Europa. Även den som inte trodde på astrologerna kunde utnyttja dem i t.ex politisk propaganda. Astrologerna gav ut tryckta förutsägelser om nästa års politiska och ekonomiska utveckling. Då kallades sådant prognostikor – vi säger som bekant prognos. Både Karl X Gustav och Wrangel trodde verkligen på astrologer. Den blivande kungen anlätade en Nürnbergastrolog för att utröna en tysk prinsessas öde. Med henne hade han en kärleksaffär, som komplicerades av att flickan var gift med en annan. Wrangel skaffade sig utförliga förutsägelser för sitt eget och familjens öden.

Artikeln är hämtad ur ”Carl Gustaf Wrangel

–nyhetsjägare och kulturkonsument” av Arne Losman

Både greker och romare avskydde öl

Varken de gamla grekerna eller romarna tyckte om öl, de betraktade ölet som en barbarisk dryck. Antikens greker klassificerade vin som en torr och varm substans – maskulina egenskaper. Öl hade däremot kopplingar till det kyliga och våta som betraktades som feminint. Därför drack inte grekerna öl – men de var imponerade av dess berusande egenskaper. Filosofen Aristoteles skrev att andra berusningsmedel fick folk att falla omkull hur som helst, medan de som druckit sig fulla på öl alltid

Forntidens öl bryggdes på bröd

I Mesopotamien var öl en helig dryck som hade sin egen gudinna, Ninkasi. Ölet gjordes på ett jästrikt bröd som blandades med vatten och kryddor som honung och örter.

Sumer i Mesopotamien, i dagens Iran och Irak, anses vara ölbryggningens födelseort. Öl var inte bara den vanligaste drycken för gemene man – ölet ansågs även vara en helig brygd som gudarna drack. Drycken hade till och med en egen gudinna, Ninkasi, som i myterna bryggde öl i templen i den heliga staden Nippur som grundades 5.000 år f.Kr. När sumererna skålade med

Bryggare gjorde uppror mot humlen

Munkarnas kunskap om växter fick stor betydelse för ölbryggningen. Först bryggde munkarna öl på gröpe, mald säd, men redan år 822 nämnde en abbot att man använde humle i bryggningen. Humlen gav ölet en speciell, besk smak och förbättrade hållbarheten.

Det var emellertid svårt att beräkna mängden humle. Med för mycket humle blev ölet odrickbart. Inte förrän på 1200-talet lärde sig bryggarna att kontrollera humlemängden. Motståndet mot humlen levde dock fortfarande kvar, i synnerhet i England eftersom de inte själva producerade humle där utan tvingades importera humleöl från Holland.

Stränga regler för bryggning

År 1516 införde hertig Vilhelm av Bayern den så kallade renhetslagen där det fastslogs att endast vatten, mältad säd och humle var tillåtna ingredienser i ölbryggningen. Lagen antogs igen både 1553 och 1616, vilket kan tyda på att det var svårt att driva igenom bestämmelserna. I början av 1600-talet tycks renhetslagen till sist ha fått

föll rakt bakåt. Romarna ärvde grekernas motvilja mot öl. Under det första århundradet e.Kr. skrev den romerske senatoren Tacitus: ”Som dryck har germanerna en motbjudande brygd av jäst korn eller vete. Den har endast ett avlägset släktskap med vin”.

Även gallerna, som traditionellt sett var öldrickare, smittades av romarnas attityd till ölet och började från 100-talet e.Kr. att importera stora mängder vin från Italien som de skulle ersätta ölet med.

varandra sade de ofta ”Ninkasira” – till Ninkasi.

Historiens första recept på öl finns i en hymn till Ninkasi från 1700 f.Kr. I den står bland annat: ”Ninkasi, du är den som ältar degen med en stor skyffel och blandar den med söta aromer. Du är den som sprider mäskan över stora mattor av strå så att den svalnar. Ninkasi, du är den som tömmer ut det rena ölet ur tunnan. Det är som Tigris och Eufrats strömmar.” Ninkasi hyllades även för att hon gjorde öldrickarna ”lycksaliga med en inre glädje.”

De engelska bryggarna kände att deras levebröd var hotat och Londons bryggargille skrev:

”Ingen humle eller andra örter ska läggas i öl eller vätska man ska göra öl av. Endast vatten, malt och jäst.”

När holländska ölbryggare började tillverka humleöl i England i början av 1400-talet anklagade de engelska bryggarna holländarna för att förgifta ölet så att folk som drack det blev både sjuka och fulla. År 1436 attackerades flera holländska bryggerier i London av rasande folkmassor.

Humle är en snabbväxande klängväxt som kan bli tio meter hög. Honplantans kottar användes i öl.

fofäste bland de bayerska ölbryggarna. Humlen hade segrat och till och med engelsmännen tvingades medge att humleöl var överlägset allt annat öl. Renhetslagen upphävdes inte förrän 1988 av EU-domstolen men trots detta rättar sig många bryggerier fortfarande efter Vilhelm IV:s renhetslag.

FRÅN KOJA TILL SLOTT

Hur man förädlar ortsnamn

Ett av de vanligaste önskemål om ändring av ortsnamn som vi på Lantmäteriet får från privatpersoner är att ett tillägg av något av orden *gård*, *herrgård*, *slott* eller *säteri* skall göras till det genuina ortsnamnet. Detta är för många en fråga om att i olika sammanhang förstärka sitt gårds- eller bynamn. Det är just nu populärt att göra ett nobiliserande tillägg till namnet, för att markera att det är den största gården, den äldsta eller kanske rentav ”bara” en gård i en by.

I kommersiella sammanhang är det också vanligt att man vill lägga till ordet *gård* för att vinna större tillit med hjälp av de associationer ett ortsnamn såsom *Norrtuna gård* ger och som det enkla *Norrtuna* inte anses ge.

Gårdsnamn där *gård* ingår genuint har ursprungligen fungerat som särskiljande benämningar på de olika hemmanen inom en by och förekommer i jordeböckerna redan på 1500-talet. Namnet har bildats efter läget i byn *Norrgården*, efter ägarens namn eller yrke *Per Eriksgården*, *Skräddargården* eller efter storleken eller efter beskaffenheten på gården *Storgården*, *Frälsegården*. Dessa namn finns oftast i fastighetsregistret som särskilt namn och på de allmänna kartorna som bebyggelsenamn.

Ord med status

När det gäller tilläggen *slott* eller *herrgård* vill man ofta få ett förtydligande av den tidigare funktionen och också en beskrivning av vad byggnaden har för karaktär. Jag har förstått att dessa ord signalerar status och soliditet, vilket kanske kan vara avgörande när man väljer var man skall ha sin konferens någonstans. När det gäller vår redovisning av dessa bebyggelser på de allmänna kartorna redovisas endast det enkla genuina namnet på kartan, såsom *Drottningholm*, och av kartan framgår det med önskad tydlighet vilken karaktär bebyggelsen har.

Med *säteri* avsågs en lantegendom som ägdes och beboddes av en adelsman. Egendomen var skattebefriad och det var ett krav från kronan att sätesgården skulle ha en ståndsmässig huvudbyggnad. Säteribildningen var starkast under den karolinska tiden och upphörde i slutet av 1800-talet. Ordet *säteri* har därför kommit att användas för större lantegendomar i allmänhet utan avseende på deras ursprung.

Institutet *säteri* är sedan länge taget ur bruk och bör därför inte användas i offentliga sammanhang. I det dagliga språkbruket används ordet *säteri* numera som beteckning för herrgårdsliknande gård som tidigare åtnjöt säteristatus. Detta har dock ingenting med det genuina namnskicket eller säteriinstitutionen att göra, dock har det kvar sin statusmarkör.

Enkla och genuina namn

Vid en slumpvis genomförd kontroll av namnen på några större tidigare säterier befanns att namnen inte var upptecknade med huvudordet *säteri*, utan endast angavs med sitt enkla och genuina namn. Det fanns några fall där gården endast benämndes som *Säteri*. Det förekommer ibland att privatpersoner vill ha med tillägget *säteri* i sitt företagsnamn eller i sin adress. Detta kan få märkliga konsekvenser.

Om ägaren till *Hovs säteri AB* vill ha *Hovs säteri* som belägenhetsadress för en bebyggelse som har det ursprungliga namnet *Hov*, innebär detta att adressen i första hand är knuten till företaget, och inte belägenheten *Hov*. Företagsnamn kan som bekant flyttas, och är inte knuten till en viss bebyggelse. Det är alltså fullt möjligt för ägaren till *Hovs säteri AB* att ta med sig namnet när han flyttar sig till en annan ort. Vad händer i så fall med ortsnamnet *Hov*?

En tydlig trend är att på detta sätt använda våra genuina ortsnamn för att signalera status, men med kunskap om ortsnamnens roll faller vi inte i den fällan. Ortnamnen har en oanad kraft!

Här kommer lite nytt från Mediagruppen och hemsidan i föreningen.....

Våren och sommaren har hittills varit lugna. Jag har gjort en del uppdateringar och arbetar med en helt ny layout på vår hemsida. Tyvärr så räcker inte tiden till (prioriteringar!!!) då jag förutom hemsidan också är aktiv inom Torpgruppen, Släktforskningen, Styrelsen mm.

Men en sak har jag jobbat med och det är datoriseringen inom föreningen. Vi har, som Du kanske vet, en snabb färgskrivare (som bl.a. Budkafeln framställs i) och en dator på Knarrbacken. Vi kommer också att installera en uppkoppling till Internet för att dels kunna ha tillgång till material som finns i datorn, dels för släktforskningen där vi behöver internetförbindelse.

Under hösten så kommer också en stor arbetsinsats att behövas, då allt som finns på Knarrbacken skall inventeras och katalogiseras på dator innan vi arkiverar detta på brandsäker plats. Detta arbete kommer att kräva många timmar av medlemmar som är intresserade av att hjälpa till med detta mycket viktiga arbete.

Vill Du hjälpa till, maila mig: lars.johansson@kultur-historia.se så kontaktar jag/vi dig.

Nu kommer också det tidigare utlovade datautskicket att börja fungera. Nästa nyhetsbrev kommer vecka 38-39.

Vill även Du ha tillgång till nyhetsbrev och inte lämnat Din mailadress så gör det snarast till: mediagruppen@kultur-historia.se så lägger jag in Dig också.

Fortsatt skön sommar önskar

Lars Johansson

Ansvarig för hemsidan i Mediagruppen.

Torpinventeringen

Efter lite sommarledighet fortsätter nu inventeringen i Häggeby socken.

Vi har haft en träff med Alef Nilsson som har stor kunskap om bygden, och vi kommer att ha stor hjälp av honom i vårt fortsatta arbete i Häggeby.

I våras gjorde vi klart Skokloster socken där Skokloster Gille tidigare hade gjort en inventering under ledning av Hilding Wejdsten.

När vi är klara med Häggeby så fortsätter vi att göra klart Kalmar socken.

Sedan ska allt sammanställas och redigeras vilket kommer att ta ganska lång tid innan tryckning av böckerna kan ske.

Bo Hammarström

Projektledare

Alef Nilsson på besök med sin forskning i Häggeby

Odlingskunskap för skolelever vid Fridegårdsmuseet

Håbo kultur- och hembygdsförening har röjt den gamla skoltomten vid Fridegårdsmuseet och anlagt en ny undervisningsträdgård. Där tre skolklasser från olika skolor i Bålsta, Potentia-skolan åk 4 och 5 samt Futurum åk 3, har sått och planterat grönsaker.

Där Fridegårdsmuseet står i dag fanns en gång i tiden en folkskola, som i dag är Övergrans Bygdgård, med en skolträdgård.

Den gamla skoltomten är röjd och rensad från många års friväxt. Trädgårdsredskap har inhandlats och för att ha någonstans att förvara dem och annat material har Håbo kultur- och hembygdsförening också ställt upp en redskapsbod på tomten.

Hans Söder tog emot de första skoleleverna som ska lära sig hur man odlar grönsaker.

- Vi tror att viktig kunskap om sådd och skörd har tappats bort eller är på väg att förlorad.

Den 23 maj kom första elevgruppen från Potentia Education, årskurs 5 med 21 elever.

Trädgårdsdagen inleddes med ett besök på museet där de fick en inblick i hur livet tedde sig på statartiden. Därefter var det dags att sätta i gång. Hackor, spadar och krattor plockades fram. Säcken med hönsgödsel öppnades, vilket fick några att hålla sig för näsan. När gödslet var nerkrattat gällde det att få till skåror att sätta ner potatis i och bäddar för frön till morötter, rödbetor, kålrot och rädisor. Lök, både vanlig och vitlök, petades ner i jorden intill krukor med persilja, gräslök, timjan och andra kryddor. Raderna märks ut pryddigt med egenhändigt tillverkade märkpinnar i trä.

Hans Söder hoppas på bidrag från högre makter när det gäller att förse odlingsplättarna med vatten under sommaren när eleverna är lediga från skolan och sina odlingar.

Hans Söder betonar att projektet inte hade gått att förverkliga utan bidrag från Upplandstiftelsen och EU-pengar från Leaderprojektet för landsbygdsutveckling.

Sammanlagt har grupper med 60 elever bokats in sig på den utomhuspedagogiska verksamheten vid Fridegård- statarmuseet i Övergran.

Hans Söderholm

Redaktör

Sidan 7

Musik i Uppland

Lördag 22 oktober 17.00

Irma Schultz Keller.

Bildningscentrum Jan Fridegård

Arr. Håbo kommun, Håbo Kultur- och hembygdsförening och Lions

SLÄKTFORSKARNA....

börjar sina träffar i föreningslokalen Knarrbacken torsdagen 8 september kl. 19.00 och jämna veckor under hösten. Du som funderar på vilka dina förfäder var kom till våra släktforskningskvällar så får Du sakkunnig hjälp av erfarna släktforskare.

•Medlemsavgiften för 2011

- Familj 150 kr
- Enskild 125 kr
- Sätts in på Postgiro 232331-9

Håbo Kultur o Hembygdsförenings styrelseledamöter efter årsmötet mars 2011

Namn	Mailadress	Telefonnummer Mobilnummer
Ordförande: Kjell Sandell	kjell.sandell@bktv.nu vald till 2012	070-6665778
Vice ordförande: Lars Johansson	lars.johansson@lnctv.com vald till 2013	0171-56359 070-6694115
Kassör: Gunnar Löfgren	gg.lovgren@bktv.nu vald till 2013	0171-50659 070-9585975
Sekreterare Gerd Dalersjö	gerd@rosendahlekonomi.se vald till 2013	070-5201094
Ledamot: Hans Söderholm	hans_soderholm@bredband.net vald till 2012	0171-54595 070-5787552
Ledamot: Bo Hammarström	bosse.hammarstrom@telia.com vald till 2012	0171-50813
Ledamot: Sonia Thunman Larsson	sonia.t.larsson@bktv.nu vald till 2012	0171-59892 070-5900996
Ansvarig för hemsidan:	webmaster@kultur-historia.se	

Vald till 2012 innebär 1 års mandatperiod.

Vald till 2013 innebär 2 års mandatperiod.

Ansvarig utgivare Kjell Sandell
Redaktör Hans Söderholm